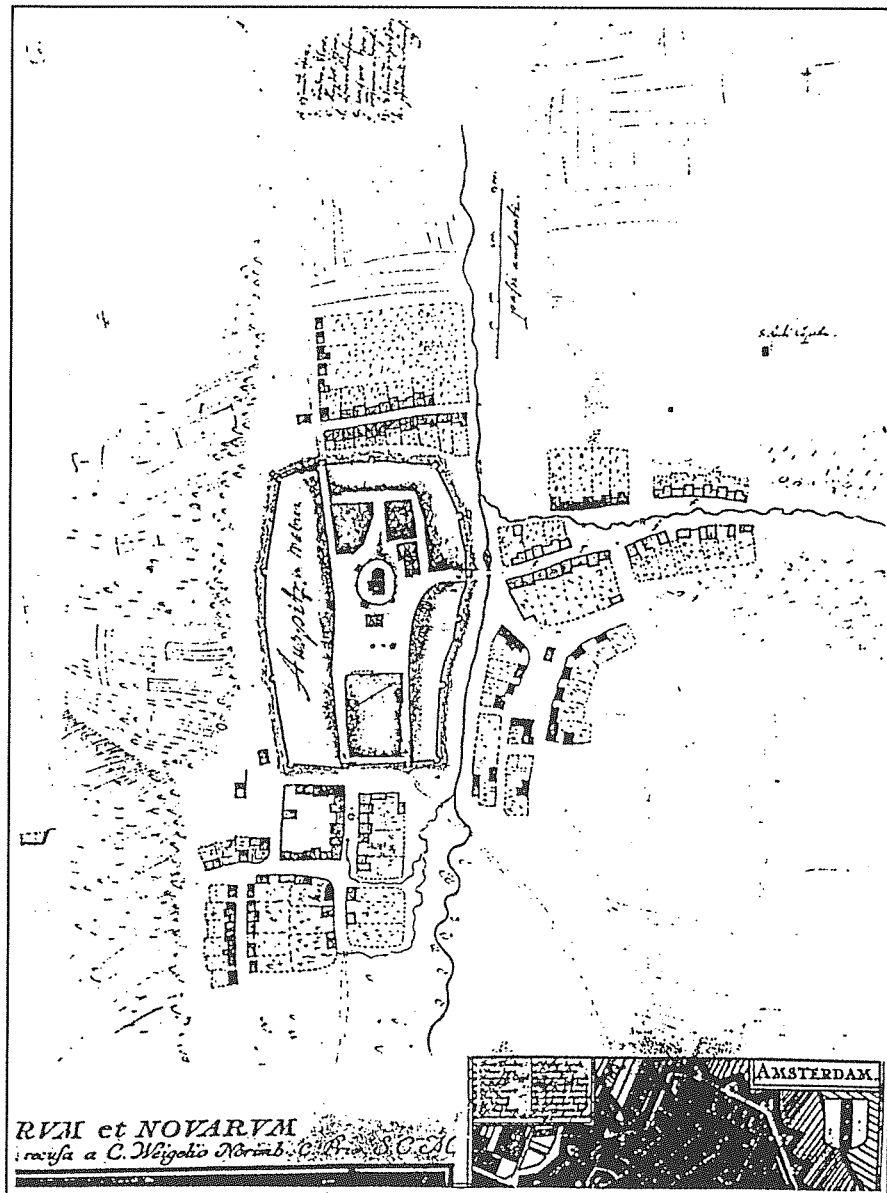

Aleš Janšta

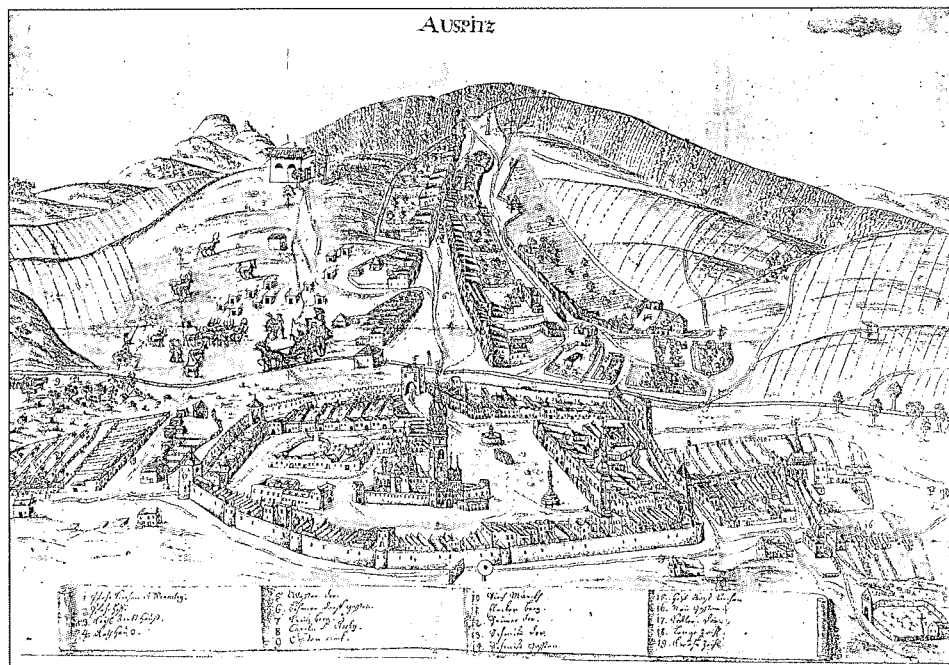
Rozmluvy s rytinami

V archivních materiálech města Hustopečí se nachází několik kopií rytin zobrazujících město v jeho minulosti. Vzájemné porovnávání a „dešifrování“ doprovodných textů s vazbou na popisy města byly výchozím podnětem pro podrobnější popis lokality. Významný dokument by představovaly indikační skicy města, které se bohužel nezachovaly. Umožnily by rozluštit mnoho otázek, které zůstávají dosud nezodpovězeny. Zachovalo se i několik starších obrazů s tematikou města. Jsou z konce 19. a počátku 20. století. O vzhledu města ve starších dobách toho mnoho říci nemohou.

Nejstarší půdorys města ze 17. století

Prvním krokem bylo ověření vročení jednotlivých rytin. Při časovém zařazení nerozhodovalo, zda jde o technický půdorys, či výtvarné zobrazení. Za nejstarší můžeme považovat spíše schematický náčrtek půdorysu opevněného města. Pochází ze švédských tažení a má nápis „Auspitz in Mähren“. Švédové byli ve městě dvakrát. 7.května 1643 vniklo 3000 vojáků do města a další vpád se opakoval v červenci 1645. Vnitřní, opevněné město je zakresleno zjednodušeně, v blocích. Samostatné části jako Česká Ves, Tábory a Příční Cíl jsou zobrazeny i s jednotlivými domy. Detaily, tvar potoků i s mosty a 8 řádků nečitelného textu dokládají důkladnou přípravu tažení. Výsledkem bylo, že se Švédové s dobrou znalostí terénu a také lží dostali do města a odtáhli s tučnou kořistí.

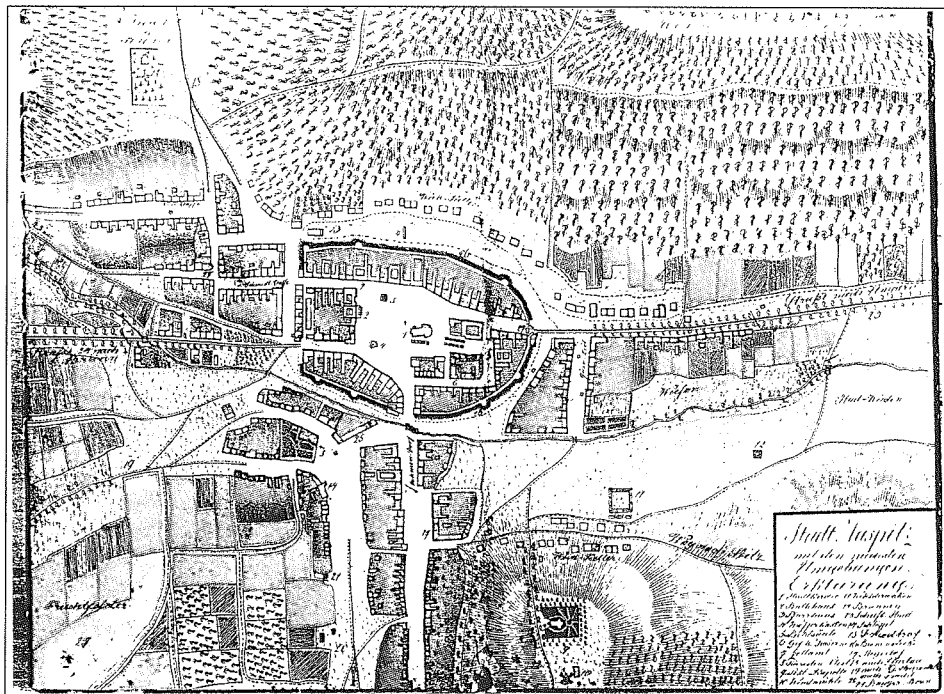
Panorama města z druhé poloviny 18. století

Legenda:

Farní kostel sv. Václava	Phar Kirchen S.Wenceslay
Farní dvůr	Phar Hoffe
Hlavní úřední dům	Haupt Ambt Haus
Radnice	Rath Haus
Vodní brána	Wasser Dor
Ulice České Vsi	Böhmer Dorf Gasse
Křížový kopec	Kreuz Berg
Kaple sv. Rocha	Capele S.Rochy
Dohon volů	Ochsen Trieb
Trh dobyt看	Vieh Markt
Holý vrch	Flecken Berg
Brněnská brána	Brünner Dor
Kovářská brána	Schmied Dor
Kovářská ulice	Schmied Gasse
Kostel sv. Ducha	
Nová ulice	Neu Gasse
Podivínská brána	Kostler Dor
Dlouhý Cíl	Lange Zeil
Příční Cíl	Qwär Zeil

Ke druhému, podrobnějšímu a především panoramatickému pohledu na město možno uvést citát z „Consignací“ (1351–1739): „Anno 1627, 29. září přišel vzácný pán, byl to malíř, k nám do Hustopeče, údajně měl být od braběte Friedricha z Trautmannsdorfu vyslán, aby všechna města na Moravě procestoval, namaloval, a pak do mědi vyryt nechal. Vydal se na radnici se žádostí, město projíti a prohlédnouti. Radní se narychlo sešli k poradě, protože ale většina radních měla domy blátem vymazány, malíř jim je chtěl zbořit. Mili páni radní se dali do malíře, nadali mu a doporučili, aby svoje švestky spakoval a narychlo opustil město. Že zde nemá co pohledávati, nýbrž jen císař pán a kníže (Lichtenštejn) jsou jejich pány.“

Tato, asi první kresba, se zřejmě „vyrytí“ nedočkala. V několika publikacích je vročení tohoto panoramatu uvedeno rokem 1720. To vyvolává hned několik rozporů. Je tu zobrazen nový městský hřbitov, vybudovaný až v roce 1768, kdy byl zrušen původní hřbitov nacházející se v okolí opevněného kostela. Kronikami popsany velký požár zničil v roce 1722 radnici, a to již podruhé, takže v původní podobě a místě nebyla obnovena. Starší vročení by potvrdil původní jednoduchý tvar morového sloupu. Stávající barokní podobu získal v roce 1736. Poněkud nesourodným prvkem je jako dodatečně zakreslený kočár, sjíždějící z příkrého Křížového kopce. Tyto nesrovnalosti nabízejí verzi o použití původní kresby s dokresleným stavem po 100 letech a konečném „vyrytí do mědi“. Pečlivé zobrazení celku s množstvím detailů umožňuje velmi podrobný popis vzhledu města i jednotlivých objektů.

Půdorys města z počátku 19. století

Legenda:

1. Městský kostel	11. Ohrady pro dobytek	21. Rajská studna
2. Radnice	12. Studny, napajedla	22. Cesta do Šakvic
3. Farní dům	13. Městská střelnice	23. Cesta do Uher
4. Kašna	14.	24. Cesta do Brna
5. Morový sloup	15. Hřbitov	25.
6. Kasárny	16. Včelnice	26. Městské hradby
7. Celní úřad	17. Statek Mayerhof	27. Špitální kostel sv. Ducha
8. Piaristická škola	18. Cesta do Kurdějova	28. Ovocné sady
9. Morová kaple	19. Cesta do Popic	29. Podivínská brána
10. Větrný mlýn	20. Cesta do Strachotína	

Třetí podoba Hustopečí, opět v provedení technického půdorysu, není datována. Lze předpokládat, podle některých rozdílů, že vznikla o několik desítek let později než předchozí panorama. Dokládá to zakreslený větrný mlýn nad městem, což jako dominantu horizontu by první malíř určitě nevynechal. Zobrazený kříž u kostela z roku 1796 předpokládané vročení již přibližuje. V půdorysu zcela chybí popráviště, zakreslené na panoramatu vpravo od města. Tímto půdorysem se budeme podrobněji zabývat a srovnávat s panoramatem – jejich výpovědi jsou nejpřesnější.

Půdorys města je oproti panoramatickému zobrazení spíše podrobnou technickou mapou. Celkový záběr zachycuje vnitřní opevněné město jen malou plochou. I tak jsou půdorysy domů velmi přesné. Největší plochu zabírá přilehlé okolí města. Toto pojetí má pro celkový i dílčí popis podstatný význam. Čtení tohoto geometrického plánu dává významnou výpověď o městě v určité krajině. I když zmíněné panorama poskytne vizuální zážitek jako obraz, tento půdorys je přesným záznamem o stavu věcí v určitém čase. Přidáme-li možnost vzájemného porovnávání s předchozími rytinami, získáme množství nápovědí i nových otázek k řešení. Dosavadní představa vyvolaná slovním textem dostává přesnější podobu i možnost podrobnějšího popisu. Také provokuje dále vyhledávat nové údaje pro hlubší poznávání. Pro lepší orientaci jsou v textu uváděna čísla z popisné legendy.

Panorama města, záhlaví výučního listu z roku 1825

Poslední, dosud známé vyobrazení města v jeho historické podobě bylo vytvořeno pro záhlaví výučních listů. Jde o vysvědčení řeznického cechu v Hustopečích datované 7. března 1825. Kresba je signována A. Frendenreichem a je uložena v Okresním archivu Brno-venkov v Rajhradě. Podle předchozích zobrazení je jeho vypovídací hodnota nižší.

Komunikace

Na první pohled je prostor členěn vodorovnou osou – linií staré dopravní cesty Brno–Uhry (č. 23–24). Kolmým dělením je druhá obchodní trasa ve směru na Strachotín, Mikulov a Vídeň (č. 20). Další kolmice, která

nenavazuje na osový kříž, je posunuta k pravému okraji a míří do blízkého Kurdějova a dále na sever (č. 18). Tyto hlavní komunikační tahy doplňují místní cesty, vedoucí terénem k okolním vesnicím. Dodnes zachovalá část hlubokého úvozu (kolná k východnímu okraji opevnění) byla cestou mezi vinicemi a vedla do Horních Bojanovic. Na vrcholu kopce směrem do Kurdějova odbočovala první cesta do Divák a další navazovala na zmíněný úvoz. Západním směrem vedly ulice Kovářská (Kollárova) a Nová (Nerudova), které směřovaly do Nikolčic. Jihozápad sledovaly cesty do Starovic, Popic a Pouzdřan (č. 19). Významnou byla cesta, po které byl přiháněn rohatý dobytek a vepří z Uher. Tato známá „dobytečtí cesta“ vedla rovinou pod Zaječím a stoupala masivem Křížového kopce k městu. Úvoz zaříznutý do svahu kopce, lemovaný alejí černých topolů, ji přivedl až do České Vsi. Druhá cesta – stejného užití – vedla po návrší pahorkatiny od Velkých Pavlovic nad Starovice a do údolí před město. Tato přiváděla stáda dobytka na pověstné trhy až z Haliče. Ustájení dobytka byl věnován velký prostor pastvin s ohradami a napajedly (č. 11 a 12). Téměř všechny cesty a potoky byly lemovány stromofadím. Na rozcestí a podél cest stály kříže, Boží muky a pamětní kameny. Podle místopisné mapy se jich zde nacházelo téměř 50. Nejstarší Boží muka v gotickém slohu jsou z roku 1579 a jsou zdobeně jen v panoramatu.

Vodní zdroje

Tento vznosný název lze těžko přisoudit potoku Štinkavce, která přitéká ze severozápadního údolí do města. Zde ji posílily přítoky od Kurdějova a z Hradní ulice pod Křížovým kopcem (ulice je pokračováním České Vsi). V půdorysu není žádný z těchto potoků zakreslen (což Švédové na svém nákresu – včetně mostů – neopomněli). Za pastvinami pod městem se připojil potok Pradlenka od Horních Bojanovic a společně skončily v Knížecím rybníku. Ten se nacházel v pravém dolním rohu plánu, v místě textu legendy. Přes Štinkavku vedlo 5 mostů, z nichž na původním místě je pouze jediný – v Brněnské ulici. Zdá se, že potok byl tehdy mohutnější, když i pro dobytek byl postaven samostatný most. Je zde i popis hlavního zdroje pitné vody pro městskou kašnu a cisterny u piaristické reálky. Vydátný pramen nad Starovicemi byl přiváděn samospádem do velkých studní – nádrží nad městem – odsud stejným způsobem, dřevěným potrubím, až do centra města. Podle současných poznatků vybudovali tento vodovod novokřtenci z Pouzdřan ve druhé polovině 16. století. Ve městě bylo několik studní, podle pamětníků s velmi rozdílnou kvalitou vody. V ulici Příční Cíl (Palackého) existovaly studny na obou jejích koncích a jsou také zakresleny. Nejlepší pověst měla studna zvaná Rajská, Raková (Raigerbrunnen). Ta byla dokonce zastřešena – jak patrně v kresbě panoramatu. V plánu půdorysu je umístěna vpravo na konci České Vsi (č. 21). Skutečnost, že téměř každý dům měl zemní nádrž na dešťovou vodu, ukazuje na trvalý nedostatek této tekutiny.

Vinice

Město bylo obklopeno vinohrady především na jižních svazích kopců – tedy v nejvhodnější poloze. Největší prostor zabíraly svahy severně nad městem. Další, menší celky vinic byly nad Českou Vsí a na jihovýchodní straně Křížového kopce. Na úpatí těchto pahorkatin s vinicemi byly dvě velké kolonie sklepů s lisovnými. Některé měly i patrovou, obývanou nástavbu a přetrvaly až do současnosti. Největší koncentrace sklepů začínala od cesty do Kurdějova, obklopovala severní část městských hradeb a končila levou stranou ulice Dlouhý Cíl (Herbenova). Druhá kolonie sklepů, poněkud menších, zato rozlehlejších a hlubších, zabírala protější stranu pod Křížovým kopcem. Podle několika zachovaných datování byly budovány převážně v 18. století.

Pole, sady, zahrady

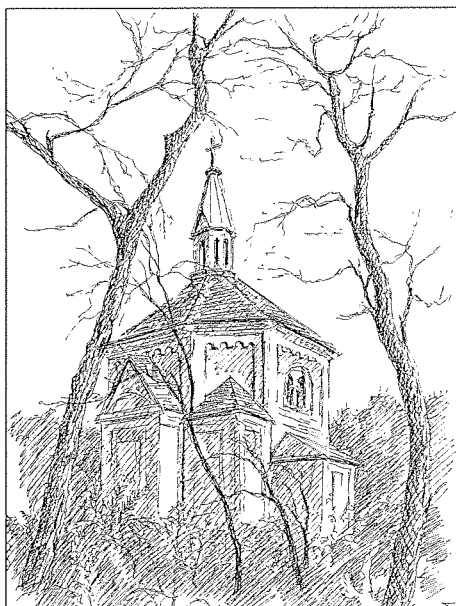
Jen malou část zakresleného prostoru zabíraly plochy orné půdy. Nápis v levé části plánu Fruchtfelder (č. 28) patrně označoval ovocné sady. Mimo běžné druhy ovocných stromů je doloženo větší množství pěstovaných ořešáků. Zahrady byly pokračováním hospodářského dvora a obytných stavení. Velkou ovocnou zahradu se stovkou stromů měla piaristická škola. Po vinicích byly druhou největší plochou v okolí města pastviny a louky. Ty sloužily jen z malé části pro domácí hospodářství. Přednost měl dobytek přihnaný na dobu trvání trhů. Trhy byly zřejmě finančně výnosnější než vinice.

Zástavba okolí města

Mimo vnitřní opevněné centrum zde byly dva bloky domů, které vyrůstaly souběžně s městem. Severozápadní celek se rozšířil do kříže, jehož středem byl komplex špitálu, kostelíku sv. Ducha, kovářských dílen a vývažovny pro kopáče na vinicích. Zřejmě tyto dílny ovlivnily označení ulic jako Horní a Dolní Kovářská. Nad tímto blokem vznikla

již podle novějších dispozic širší oboustranná ulice zvaná Nová (Nerudova). Brněnskou ulici představovalo v té době jen několik málo domků. Na opačné, východní straně se nacházela opět širší oboustranná ulice s názvem Příční Cíl (Palackého). Hlavní výpadovou silnicí na Podivín provázela jednostranná zástavba ulice zvaná Dlouhý Cíl (Herbenova). Nad ní byl samostatný objekt (podle popisu včelín, č. 16). Celou jižní část zaujímá původní osada, jejíž název je dosud předmětem dohadů (Uspek?). Po vysazení německého městečka, které mělo převzít původní název – v dnešní podobě Hustopeče, zůstal pro většinu českých obyvatel název Česká Ves. V hustopečské pseudoněmčině „Pemdorf“ (Böhmenndorf). Osada měla vlastní samosprávu až do 19. století. Tuto širokou ulici, či spíše náves, lemovaly po obou stranách větší objekty. Z označených domů to byl statek zvaný „Mayerhof“ (č. 17). V původní podobě se dočkal i 20. století a byl i stejně využíván. Ze západní strany byla ještě jedna řádka domů, rovnoběžná s návsí. V tomto prostoru můžeme určit místo lichtenštejnského hospodářského dvora (č. 14). Na zachovalé fotografii z konce 19. století je tzv. zámeček, což bylo sídlo správce majetku. Objekt měl věžičku se zvонem, kterým se svolávali robotní do práce. Piaristická škola byla tehdy jen levým křídlem současného objektu (č. 8). Parková úprava okolí s naznačeným půdorysem a již zmíněnou zahradou byla popsána v dokumentu uschovaném v báni zříceného kostela. Několik málo domků navazujících až na Brněnskou ulici si zachovalo název Tábor, a to až do současnosti. Podle záznamů v kronikách tu měl být ležením Prokop Holý při cestě na pomoc Břeclavi. Další dům s ověřeným majitelem patřil správci klášterního majetku Matěji Jemnickému z Wořešina. Dům koupil v roce 1579 od kláštera Králové v Brně.

Ze samostatných objektů mimo město byla dominantou kaple sv. Rocha na Křížovém kopci. Byla postavena v roce 1680 a přestavěna v 19. století. I zde je patrný barokní geometrický řešení parčík. U kaple stál kamenný kříž z roku 1772, který byl v roce 1999 přemístěn na Dukelské náměstí. Název Křížový kopec má – stejně jako kaple – dvě verze výkladu (morové pohromy, splašené koňské spřežení). Podle druhé menší kapličky na úpatí kopce, podle přímého stromofadí, četných poutí a procesí by připadala v úvahu i tzv. Křížová cesta. Nad kaplí a lesíkem stál dřevěný větrný mlýn s obytným stavením (č. 10). I tento svědek minulosti je dokumentován fotografií a připomíná ho i spisovatel Jan Herben z dob svých studií v Hustopečích. V pravé horní části plánu se nachází hřbitov, kterému uvolnily místo vinice. Po likvidaci starého hřbitova kolem opevněného kostela byla v roce 1768 postavena kaple a kamenný kříž (č. 15). V té době se jednalo asi o polovinu současného hřbitova. Dobu střeleckých spolků připomene městská střelnice v dodnes zachovaném objektu (č. 13). Po určitou dobu sloužil dům jako hasičská zbrojnice.

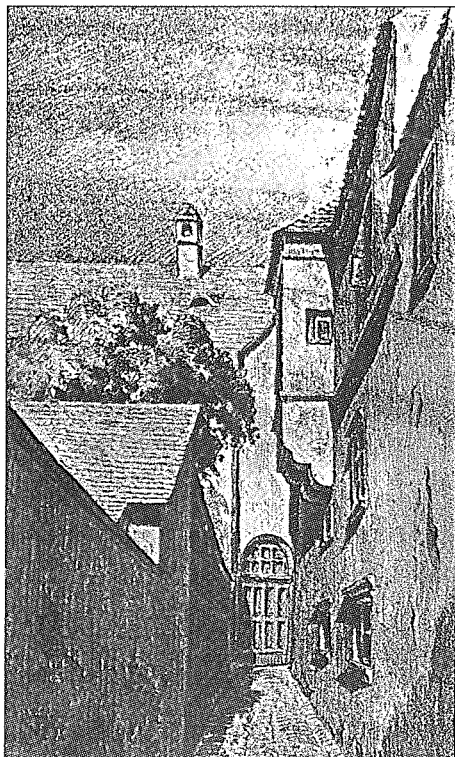
Kaple sv. Rocha – po přestavbě v 19. století

Opevněné vnitřní město

Od roku 1510 byli lidé i majetek ve městě chráněni vybudovanými hradbami. Lze předpokládat, že jim předcházely hliněné valy, zpevněné dřevěnými kůly. Opevnění mělo celkem 6 vstupních bran a 7 obranných bašt. Na panoramatu jsou ještě v původní podobě. V půdorysu brány již nejsou a je to důkaz o jejich postupné likvidaci. Západní část byla po zbourání zdíva rozprodána na 7 parcel pro menší domky. Za nimi zůstal stát větší objekt, který byl pozůstatkem tzv. kasáren. Byly to stále pro koně hulánů, kteří zde byli posádkou. Vstupní brány měly názvy odvozené od směru cesty. Největší byla Bměnská, která měla i fortu pro výběr mýta. Nad ní byla Kovářská brána, pojmenovaná podle názvu pokračujících ulic. Od roku 1600 byl na ní osazen kamenný erb Lichtenštejnů. U výjezdu z města byla Podivínská brána (č. 27). Proti Štinkavce a České Vsi stála Vodní brána. Na panoramatu jsou další dvě brány; jednou z nich měla být Židovská. Protože první zmínka o židovských obyvatelích je z roku 1372, lze předpokládat, že mimo hradby se nacházelo židovské ghetto. Ze sedmi obranných bašt zbyla poslední v blízkosti Podivínské brány – v ulici Na Hradbách (Turhandly).

Vnitřní prostor opevněného města zabíralo rozsáhlé náměstí, které poskytovalo dostatek místa pro konání pravidelných trhů. Dominantou náměstí byl kostel sv. Václava (č. 1). V půdorysu je bez opevnění a přilehlých budov. Jejich původní vzhled se zachoval jen v panoramatu. Podle kronik měli kostel dostavět a opevnit templáři

z blízkých Čejkovic. Vzhledem k tomu, že budování gotického chrámu začalo ve 14. století, schází tu jedno století. Přesto byly kontakty s templáři prokázány – zápis o jednání mezi potomky Viléma z Hustopečí a představeným české komendy – komturem Ekko. To by mohlo být podnětem předpokladu, že nad zachovalou románskou kryptou byl i románský kostelík. Náměstí zdobily dva sochařské objekty. Renesanční roubená kašna s Tritonem a delfíny (č. 4). Vročení na kartuši 1542 je patrně omyl starších restaurátorských zásahů. Kašna byla zbudována v období převahy luteránů ve městě v roce 1595. Mohutný barokní morový sloup zasvěcený Nejsvětější Trojici je z roku 1736 (č. 5). Horní linii náměstí prodlužovaly ulice Dolní a Horní Pánská (Mrštíkova a Smetanova). Tato část tvořila největší obytnou plochu města. Rovnoběžnou ulicí v dolní části náměstí byla tzv. Služební (Husova). Východní blok spojovaly ulice Zámečnická a Farní (Dobrovského a Třebízského). Názvy Zámečnická, Bednářská, Vepřový plácek lze vysvětlit vlivem trhů nebo koncentrací shodných řemesel na označení ulic. Ve vytvořeném rohu pod kostelem byly tři menší bloky domů s drobnými krámkami a sklípky. Ve východní části zaujme půdorys zdvojených dvorů v jednom objektu. Legenda zde uvádí farní úřad (č. 3). Další objekt označený jako vojenské kasárny je uveden pod č. 6. Potvrzuje to zmínku o zrušení původních hulánských kasáren v Bednářské ulici (Jiráskova). Čtvercový západní blok, čelem do náměstí, se pyšnil renesanční radnicí a horenským soudem (č. 2). V jižním bloku budov byl velký objekt s půdorysem ve tvaru písmene U. Byl to největší renesanční dům s atikou, stál přímo za kašnou. Jeho vzhled zachovala fotografie z přestavby kostela v závěru 19. století. Byl zbořen v roce 1910 při stavbě budovy okresní politické správy. Stejný osud potkal i původní radnici a horenský soud. Po významném vinařském úřadu zbyl jen kamenný znak a renesanční portál. V protější ulici uvádí legenda celní úřad (č. 7). Po tři století to byla rezidence kláštera králové v Brně – původně ženský klášter cisterciáků, dříve herburgských augustiánků. Dokládá to i původní název – Klášterní ulice. Umístění rezidence se často vztahuje na renesanční dům U Synků z roku 1579. Vzhledem k tomu, že císař Rudolf II. odebral klášteru hustopečský majetek v závěru 16. století, je málo pravděpodobné, že by ve stejné době stavěly abatýše novou rezidenci. První zmínky o majetku kláštera v Hustopečích jsou z roku 1322. O dalších větších a často i uzavřených objektech víme zatím jen málo.

Arkýř na staré lékárně z roku 1594

Stavební drobnosti

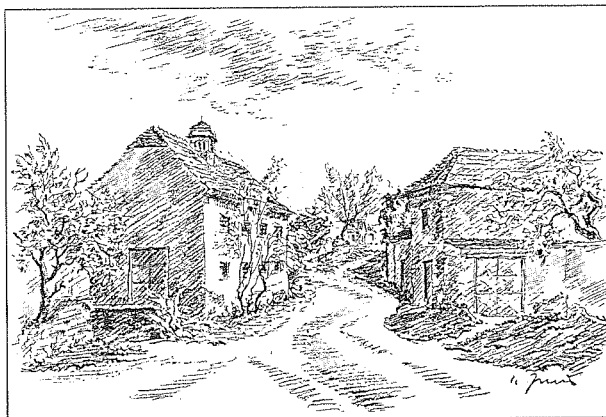
Zvláštností hustopečských domů byly arkýře. K renesančním patřily tři, zachovaly se dva a z třetího jen nosné krakorce. První je na domě U Synků, druhý na tzv. staré lékárně v Mrštíkově ulici. Zdobný barokní arkýř byl na prvním domě v České Vsi. Jeho podoba je zachycena ve fotografiích i v panoramatu. Tyto stavební prvky se opakovaly na měšťanských domech i na nové radnici z roku 1904. Jen dokumentační fotografie připomene tzv. prampouchy – rozpínající oblouky mezi zdmi objektů. V jednom z domů na náměstí jich bylo pět za sebou. Mnoho dohadů existovalo kolem hustopečského podzemí. Nejsou tím míněny jen sklepy, z nichž je část zasypána a zazděna. Ke každému opevněnému městu patřily i únikové podzemní chodby. Tradovalo se i spojení s Kurdějovem. Chodba měla vést ze sklepa a studny staré lékárny. Jen několik negativních technických aspektů vyvrací tuto pověst (velké převýšení terénu, nepevná zemina, nemožnost větrání). Popírá to i několik dokumentů, které řešily nedobré vztahy obou lokalit. Lze připustit, že chodba mohla vést za hradby města. Údajné spojení mezi starou radnicí a opevněným kostelem se potvrdilo při stavbě nového kostela rozdílnou barvou zeminy.

K podrobnému popisu města v minulosti zůstává mnoho prázdných míst. Je to řada objektů, které svoji velikostí a tvarem neodpovídají typickým zemědělským usedlostem. Nabízí se několik možností, a to opět ve spojení s trhy. Ty trvaly několik dnů, což vyžadovalo poskytnout přístřeší a obživu lidem i zvířatům. Tuto funkci plnily formanské hospody, které se zachovaly téměř v původní podobě až do 20. století. Podle dosud

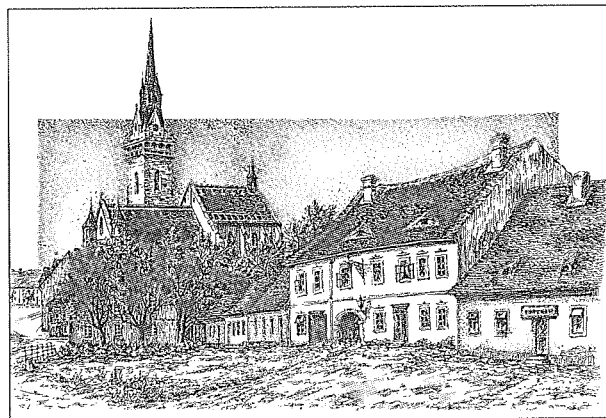
zjištěných informací byly situovány na předměstí. V České Vsi byla hospoda U bílého koníčka, naproti ní zájezdní hostinec Ke zlatému orlu. V části zvané Tábor byl jeden hostinec umístěn v blízkosti lichtenštejnského statku, druhý stál na protějším nároží. Všechny zmiňované budovy jsou zachyceny na dokumentačních fotografiích. Další formanskou hospodou byl nárožní dům v Příčném a Dlouhém Cíli. Zachoval se z něj kamenný erb.

Na trzích měli svoje zboží a výrobky i místní řemeslníci. Jejich dílny a sklady vyžadovaly větší prostory. Je známo, že zde působili tkalci, soukeníci, barvíři, zámečníci, kováři, koláři, bednáři, mydláři a výrobci svíček.

Každý nový poznatek o městě a lidech v něm pomáhá doplnit mozaiku minulosti. Zvláštní význam to má ve městě, které bylo znovu osídleno po roce 1945.

Za hradbami města – bývalá střelnice

Formanská hospoda U zlatého orla

Výběr literatury:

Kolektiv autorů, 1928: Hustopečsko.

Kolektiv autorů, 1790: Břeclavsko.

Kolektiv autorů, 1972: Hustopeče.

Kordiovský, E., Danihelka, J., 1999: Brána do kraje.

Macháček, A., 1887: Popis okres. hejtmanství Hustopečského.

Schüller, T.: Geschichte Stadt Auspitz 1312–1890 I.

Schüller, T.: Geschichte Stadt Auspitz 1890–1904 II.